

Agnieszka Sopińska

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

POTENCJAŁ INTELEKTUALNY POLSKI – DIAGNOZA STANU I REKOMENDACJE DOTYCZĄCE JEGO ROZWOJU

Streszczenie: Artykuł zawiera omówienie diagnozy kapitału intelektualnego (KI) Polski roku 2008, w ujęciu generacyjnym – osobno dla każdej z grup pokoleniowych – oraz prezentację najważniejszych kierunków działań zapewniających rozwój poszczególnych składników KI Polski w przyszłości.

1. Wstęp

Kapitał intelektualny (KI) może być mierzony nie tylko na poziomie pojedynczego przedsiębiorstwa, ale także w wymiarze makro – całego kraju, narodu, społeczeństwa. Diagnoza kapitału intelektualnego w wymiarze makro pozwala określić obecny i przyszły potencjał rozwojowy danego kraju. Poniżej zaprezentowana zostanie diagnoza stanu KI Polski w 2008 roku oraz najważniejsze rekomendacje dotyczące jego rozwoju. Przy odpowiednich działaniach KI może i powinien stać się nowym źródłem rozwoju naszego kraju.

2. Pojęcie, składowe i sposób raportowania kapitału intelektualnego Polski

W literaturze przedmiotu brak jednej, powszechnie obowiązującej definicji kapitału intelektualnego danego kraju. Najczęściej określany jest on jako ukryte zasoby państwa/narodu, będące podstawą wzrostu jego potencjału gospodarczego, dobrobytu i pozycji w świecie [Malhotra 2000, s. 17] bądź jako ukryte właściwości ludzi, przedsiębiorstw, społeczności, regionów i instytucji, stanowiące obecne i przyszłe źródło dobrobytu [Bontis 2004, s. 27]. Analogicznie do powyższych definicji można określić pojęcie kapitału intelektualnego Polski. Jest to ogół niematerialnych aktywów ludzi, przedsiębiorstw, społeczności, regionów, instytucji i procesów, które odpowiednio wykorzystane mogą być źródłem obecnego i przyszłego dobrostanu naszego kraju w świecie [*Raport o kapitale...* 2008, s. 6].

Kapitału intelektualnego danego kraju/narodu nie należy utożsamiać wyłącznie z jego kapitałem ludzkim. Podobnie jak w odniesieniu do przedsiębiorstwa [Sopińska 2008, s.115], KI kraju/narodu jest pojęciem szerszym, zawierającym kilka komponentów: oprócz kapitału ludzkiego także kapitał strukturalny, kapitał społeczny oraz kapitał relacyjny.

Pionierem w zakresie raportowania KI na poziomie kraju była Szwecja, która po raz pierwszy przedstawiła raport w 1999 roku. Rok później uczynił to Izrael, a w 2003 roku – Tajwan. Od 2004 roku z inicjatywy ONZ kapitał intelektualny jest raportowany przez kraje Półwyspu Arabskiego. Należy wyraźnie podkreślić, że Polska także dołączyła do tego elitarnego grona. W roku 2008 ukazał się raport o stanie KI naszego kraju [*Raport o kapitale...* 2008].

Początkowo raportowanie KI krajów/narodów przyjmowało postać opisu poszczególnych jego składowych, w późniejszym okresie podejmowano próby tworzenia miar syntetycznych. Najnowsze rozwiązanie, którego twórcami są Polacy, polega na stworzeniu miary syntetycznej w perspektywie generacyjnej – osobno dla każdego z pokoleń: pokolenia dzieci i młodzieży, pokolenia studentów, pokolenia dorosłych oraz pokolenia seniorów.

Zleceńdawcą badań KI Polski był Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów. Wykonawcą projektu był dwudziestoosobowy zespół z Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej, z Głównego Urzędu Statystycznego oraz z Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie. Próba badawcza obejmowała nie tylko Polskę. W badaniach uczestniczyło aż 16 krajów europejskich.

W badaniach przyjęto, że na KI Polski składają się cztery kategorie (obszary) kapitału:

- Kapitał ludzki, definiowany jako potencjał zgromadzony we wszystkich Polakach, wyrażający się w ich wykształceniu, doświadczeniu życiowym, postawach, umiejętnościach i mogący służyć poprawie obecnego i przyszłego dobrobytu społecznego Polski.
- Kapitał strukturalny, definiowany jako potencjał zgromadzony w namacalnych elementach infrastruktury narodowego systemu edukacji i innowacji – w placówkach oświatowych, naukowych, badawczych, infrastrukturze teleinformatycznej, własności intelektualnej.
- Kapitał społeczny, rozumiany jako potencjał zgromadzony w polskim społeczeństwie w postaci obowiązujących norm postępowania, zaufania i zaangażowania, które wspierając współpracę i wymianę wiedzy, przyczyniają się do wzrostu dobrostanu Polski.
- Kapitał relacyjny, rozumiany jako potencjał związany z wizerunkiem Polski na zewnątrz, poziomem integracji z globalną gospodarką, atrakcyjnością dla jej zagranicznych „klientów” – partnerów handlowych, inwestorów, turystów.

Badania opierały się na analizie statystycznej 117 cząstkowych wskaźników ze wszystkich czterech powyższych obszarów. Na ich podstawie opracowane zostały cztery indeksy KI: osobny dla pokolenia dzieci i młodzieży, osobny dla pokolenia studentów, osobny dla pokolenia dorosłych i osobny dla pokolenia seniorów.

3. Diagnoza stanu kapitału intelektualnego Polski w ujęciu generacyjnym

Wyniki przeprowadzonych badań nad stanem KI Polski w roku 2008 są wręcz zatrważające. Wśród przebadanych 16 krajów Polska znalazła się na 13 miejscu w przypadku indeksu KI pokolenia dzieci i młodzieży oraz indeksu KI pokolenia studentów. Indeks KI dla pokolenia dorosłych uplasował nasz kraj na pozycji 14, natomiast indeks KI dla pokolenia seniorów – na ostatnim, 16 miejscu wśród badanych krajów [*Raport o kapitale...* 2008, s. 6].

Powodem tak niskiego poziomu indeksu KI Polski dla pokolenia dzieci i młodzieży (13 lokata wśród 16 badanych państw) są:

- nierówny start życiowy dzieci i młodzieży w Polsce,
- niska jakość i ograniczony dostęp do kształcenia dzieci i młodzieży w Polsce.

„Nierówny start życiowy” jest konsekwencją dwóch podstawowych zjawisk. Po pierwsze Polska ma najwyższy wskaźnik zagrożenia ubóstwem dzieci i młodzieży do 15 roku życia – wynosi on aż 26%. Dla porównania, w Szwecji jest on niższy niż 10% [Eurostat 2006]. Jest to zjawisko bardzo niebezpieczne, gdyż niedożywienie przez kolejne trzy lata dzieci do lat 6 obniża poziom ich inteligencji aż o 9 punktów [Warzywoda-Kruszyńska 2009]. Po drugie w Polsce jest najniższy udział dzieci w wieku 3-5 lat w edukacji. Jedynie 41% populacji w tej grupie wiekowej podlega edukacji. Dodatkowo istnieje ogromna dysproporcja w tym zakresie między miastem (62%) i wsią (19%). We Francji, Hiszpanii, Włoszech czy Belgii wskaźnik ten wynosi 100% [Eurostat 2006, 2007]. Odbija się to negatywnie na możliwościach kształtowania pewnych umiejętności i postaw społecznych u małych dzieci.

„Niska jakość i ograniczony dostęp do kształcenia” wynikają z kilku przyczyn. Jedną z nich jest niedostosowanie polskiej edukacji do potrzeb gospodarki opartej na wiedzy (GOW) – polskie szkoły kształcą dobrze jedynie w zakresie umiejętności czytania (5 lokata w teście PISA dla szóstoklasistów), nie rozwijają natomiast kompetencji poznawczych związanych z matematyką (odpowiednio 10 lokata w teście PISA) i naukami przyrodniczymi (aż 12 lokata w teście PISA) [OECD 2007]. Kolejną przyczyną niskiej jakości i ograniczonego dostępu dzieci i młodzieży do kształcenia jest niska jakość kadry nauczycielskiej (brak restrykcyjnego doboru i kształcenia nauczycieli; system awansów nie pełni funkcji motywatora do pracy). A przecież udowodniono naukowo, że wyniki dwóch podobnie uzdolnionych uczniów w dominujący sposób mogą zależeć od efektywności nauczyciela. Po trzech latach uczeń pracujący z efektywnym nauczycielem może poprawić swoje wyniki aż o 53% [McKinsey & Co. 2007]. Dostęp do edukacji jest także ograniczony przez zbyt duży wpływ statusu społeczno-ekonomicznego rodziców w Polsce, a nie uzdolnień dziecka, na wybór jego dalszej edukacji. Jedynie w dwóch krajach OECD, we Włoszech i na Węgrzech, występuje silniejszy wpływ statusu społeczno-ekonomicznego niż w Polsce [Mateju i in. 2007]. Konsekwencją takiej sytuacji może być zjawisko narastającej elitarności edukacji w przyszłości.

Tabela 1. Determinanty i konsekwencje niskiego poziomu indeksu KI dorosłych w Polsce

Główne determinanty	Konsekwencje
A. Bierność w pozyskiwaniu wiedzy	
1. Niechęć do ustawicznego podnoszenia wiedzy Udział Polaków w kształceniu jest dwukrotnie niższy niż w Finlandii, Danii czy Szwecji.	<ul style="list-style-type: none"> • Zjawisko szybkiej erozji posiadanej wiedzy. • Narastająca przepaść innowacyjna. • Brak zasilenia w nową wiedzę.
2. Niska mobilność w życiu zawodowym Tylko 29% Polaków uważa, że zmiana pracy co kilka lat jest zjawiskiem pozytywnym (w Szwecji, Danii – ponad 70%, średnio w Europie – 40%).	
B. Brak motywacji do pracy	
1. Zjawisko wypalenia zawodowego Jedynie 16% Polaków jest usatysfakcjonowanych z równowagi między czasem poświęconym na pracę i na inne zajęcia (w Danii – prawie 50%).	Najniższy odsetek aktywnych zawodowo w wieku 15-64 lata (Polska – 53%, Dania, Holandia, Szwecja, Wielka Brytania – ponad 70%).
2. Niska kondycja zdrowotna społeczeństwa Aż 36% Polaków deklaruje, że cierpi na choroby przewlekłe i dysfunkcje, ograniczające ich aktywność życiową (we Włoszech – 8%, w Irlandii – 13%).	
C. Niska innowacyjność przedsiębiorstw	
1. Niewielka zdolność do wprowadzania innowacji przez firmy Firmy głównie kopiują rozwiązania innych, nie prowadzą pionierskich prac badawczych.	<ul style="list-style-type: none"> • Mały udział zatrudnienia w usługach opartych na wiedzy (w Polsce zaledwie 24%, w Szwecji prawie 50%). • Regres pod względem liczby zgłaszanych patentów.
2. Zbyt niski udział wydatków na B & R W Polsce udział nakładów na B & R wynosi zaledwie 0,17% PKB, średnia dla Europy – 1,22%.	
D. Niekorzystne środowisko biznesowe	
1. Zbyttna biurokracja i przeregulowanie gospodarki Wybudowanie np. magazynu wymaga 30 procedur, trwających ok. 10 miesięcy; w Finlandii miesiąc; w Danii dwa miesiące (6 procedur).	<ul style="list-style-type: none"> • Ograniczenie swobody prowadzenia działalności gospodarczej (w 2008 roku 74 pozycja na 178 krajów; obok: Kazachstanu, Kenii i Pakistanu). • Spadek zainteresowania wśród zagranicznych inwestorów.
2. Niesprawnie działające sądownictwo Sądowe wyegzekwowanie kontraktu trwało w Polsce w 2008 roku przeciętnie 2,5 roku; na Litwie, Łotwie i w Finlandii 7-9 miesięcy (Bank Światowy).	
D. Niskie wykorzystanie Internetu	
Jedynie 40% Polaków korzystało regularnie z Internetu, a 30% gospodarstw posiadało dostęp szerokopasmowy.	
E. Bierność społeczna, brak zaufania i otwartości w kontaktach	
Jedynie 10% Polaków należy do organizacji społecznych; na prace społeczną poświęcamy jedynie 4 godziny miesięcznie (w 2004 roku – 6 godzin). Wykazujemy niską frekwencję w wyborach. 80% Polaków nie ufa innym w kontaktach międzyludzkich.	

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Raport o kapitale... 2008, s. 90-120].

Równie niesatysfakcjonującą lokatę zajęła Polska pod względem poziomu KI dla generacji studentów. Indeks KI dla tej grupy pokoleniowej uplasował nasz kraj na 13 pozycji. Wpływ na to miały dwa zjawiska:

- niska jakość szkolnictwa wyższego w Polsce,
- niedostosowanie szkolnictwa wyższego do potrzeb rynku.

„Niska jakość szkolnictwa wyższego” to konsekwencja braku przełożenia ilościowego boomu akademickiego (aż 48% populacji w wieku 19-24 lata studiuje) na wymiar jakościowy [GUS 2008]. W roku 2007 jedynie dwie uczelnie z naszego kraju (UW i UJ) znajdowały się na tzw. liście szanghajskiej. Dla porównania, w tym samym czasie i Niemcy, i Wielka Brytania miały ich ponad 40 [Institute of Higher... 2007]. Ponadto na skutek słabej współpracy międzynarodowej poziom szkolnictwa wyższego będzie się nadal obniżał. Udział polskich studentów w wymianie międzynarodowej w roku 2007 wynosił niewiele ponad 1% [GUS 2008].

Narastające „niedostosowanie szkolnictwa do potrzeb rynku” to wynik: braku współpracy między nauką i gospodarką oraz niskie i spadające zainteresowanie naukami ścisłymi i studiami technicznymi wśród maturzystów, na których rozwoju powinna opierać się GOW. W Polsce jedynie 30% prac badawczo-rozwojowych finansowanych jest przez biznes, podczas gdy w UE – ponad 50%, a w krajach OECD – ponad 60% [OECD 2006].

Jeszcze gorzej kształtuje się indeks KI generacji dorosłych. Polska w tym zakresie zajęła miejsce trzecie od końca wśród badanych państw, wyprzedzając jedynie Czechy i Grecję. Główne determinanty i konsekwencje tak niskiego poziomu indeksu KI dorosłych prezentuje tab. 1.

Czwartą badaną grupą wiekową byli seniorzy. Pod względem indeksu KI generacji seniorów Polska zajęła niechlubną ostatnią pozycję wśród 16 badanych krajów. Na tę niekorzystną lokatę miały wpływ następujące przyczyny:

- Po pierwsze, niska aktywność zawodowa seniorów – stopa zatrudnienia osób w przedziale 55-64 lata jest w Polsce półtora razy mniejsza niż średnia w UE, a średnia wieku przechodzenia na emeryturę jest najniższa w całej UE i wynosi 58 lat [Eurostat 2006].
- Po drugie, bierność seniorów w życiu społecznym, przekładająca się na brak zaangażowania Polaków 50+ w wolontariat, działania na rzecz społeczności lokalnych, sport czy kulturę. Odsetek osób nieaktywnych wynosi w Polsce ponad 80%. Aktywność polskich seniorów ogranicza się w większości do rodziny [*Raport o kapitale...* 2008, s. 128].
- Trzecia przyczyna to bierność edukacyjna seniorów. Jedynie 16,2% Polaków w wieku 55-64 lata korzysta z jakichkolwiek form zdobywania wiedzy (w Austrii ponad 90%) [*Rynek pracy...* 2007]. Zaledwie 20% osób w wieku 55-64 lata korzysta z Internetu, w UE – średnio 40% [Eurostat 2006].
- Czwarta to gorszy stan zdrowia seniorów. Odsetek osób 50+ oceniających swój stan zdrowia jako zły lub bardzo zły wynosi w Polsce prawie 25% (w Szwajcarii – niecałe 5%) [*Raport o kapitale...* 2008, s. 128].

4. Wnioski i rekomendacje dotyczące rozwoju kapitału intelektualnego Polski

Prezentacja poszczególnych indeksów KI pozwala na sformułowanie ogólnego wniosku na temat poziomu KI Polski. Niestety, konkluzja jest bardzo pesymistyczna: stan KI Polski na tle innych państw Europy jest zły, a wręcz bardzo zły. Konsekwencją tak niskiego poziomu KI Polski jest coraz większy dystans dzielący nasz kraj od światowych liderów innowacyjności. Przejawia się to m.in.:

- w niskim udziale zatrudnienia w sektorach opartych na wiedzy – zaledwie około 25% zatrudnionych w Polsce pracuje w sektorze usług specjalistycznych opartych na wiedzy (w Szwecji ok. 50% [Eurostat 2006]);
- w regresie pod względem zgłaszanych patentów – liczba patentów zgłoszonych przez Polskę do WIPO w 2007 roku wynosiła zaledwie 102, w tym samym roku USA zgłosiły 52 280 patentów, Japonia – 27 731 patentów, Niemcy – 18 134 patentów; dodatkowo niepokojący jest fakt, że dynamika wzrostu liczby patentów zgłoszonych w latach 2003-2007 była dla Polski ujemna i wynosiła minus 33,8; w tym samym czasie Chiny potroiły liczbę zgłaszanych patentów, a Korea Płd. zwiększyła ich liczbę o 140% [Raport o kapitale... 2008, s. 18];

Tabela 2. Rekomendacje dotyczące kierunków rozwoju KI Polski i ich rezultatów

Działanie	Rezultat
1. Działania zapewniające wysoką jakość kapitału ludzkiego	
Stworzenie bardziej kompleksowej i efektywnej polityki rodzinnej.	Równy start życiowy, dostęp do wczesnego kształcenia dla wszystkich.
Podniesienie jakości nauczania w polskich szkołach.	Wysokie wyniki w nauczaniu, kompetentna, zmotywowana kadra.
Ukierunkowanie szkolnictwa na potrzeby rynku pracy.	Polskie uczelnie kuźnią talentów.
Aktywizacja seniorów.	Pełne wykorzystanie potencjału seniorów (np. ich doświadczenia).
2. Działania tworzące infrastrukturę do wykorzystania kapitału ludzkiego	
Rozwój miejsc pracy o wysokiej wartości dodanej.	Rozwój firm innowacyjnych wykorzystujących kapitał ludzki.
Stworzenie symbiozy między nauką, biznesem i kulturą.	
Uproszczenie przepisów gospodarczych i prawnych.	Stworzenie przyjaznego środowiska biznesowego.
Stałe monitorowanie wskaźników KI.	Możliwość bieżącej korekty podjętych działań.
3. Działania rozwijające kapitał społeczny	
Pobudzanie aktywności obywatelskiej społeczeństwa we wszystkich grupach pokoleniowych.	Wzrost zaufania i otwartości w kontaktach
Budowa relacji państwo – obywatel oraz relacji międzyludzkich.	

Źródło: opracowanie własne.

- w spadku atrakcyjności kraju dla inwestorów zagranicznych – w ciągu dwóch lat (od 2005 do 2007 roku) Polska odnotowała spadek z miejsca 5 na 22 pod względem atrakcyjności dla inwestorów zagranicznych [AT Kearney 2007].

W celu zmniejszenia dystansu dzielącego Polskę od innowacyjnych gospodarek należy natychmiast podjąć szeroko zakrojone działania w zakresie rozwoju kapitału intelektualnego naszego kraju. Działania te powinny dotyczyć wszystkich analizowanych grup wiekowych i być prowadzone we wszystkich obszarach kapitału intelektualnego kraju (w obszarze kapitału ludzkiego, społecznego, strukturalnego i relacyjnego).

Szczegółowe rekomendacje dotyczące kierunków rozwoju KI Polski i ich rezultatów prezentuje tab. 2.

Należy wyraźnie zaznaczyć, że powyższe działania powinny być podjęte równocześnie, gdyż inwestowaniu w rozwój kapitału ludzkiego musi towarzyszyć rozwój infrastruktury umożliwiającej wykorzystanie tegoż kapitału. Z kolei bez rozwoju kapitału społecznego nie można mówić o rozwoju kapitału ludzkiego i relacyjnego. Podjęte w sposób kompleksowe działania gwarantują jednocześnie: wzrost jakości kapitału ludzkiego naszego społeczeństwa, stworzenie możliwości wykorzystania kapitału ludzkiego do budowy przewagi konkurencyjnej, rozwoju i dobrobytu kraju oraz budowę kapitału społecznego Polaków.

Literatura

- AT Kearney 2007, *FDI Confidence Index*,
<http://www.atkearney.com/index.php/Publications/foreign-direct-investment-confidence-index.html>.
- Bontis N., *National Intellectual Capital Index: A United Nations Initiative for the Arab Region*, „Journal of Intellectual Capital” 2004, vol. 5, no. 1.
- Eurostat 2006, 2007, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/admin_pages/error.
- GUS 2008, *Studenci szkół wyższych w Polsce w roku akademickim 2007/2008*, http://www.stat.gov.pl/gus/45_4291_PLK_HTML.htm.
- Institute of Higher Education, Shanghai Jiao Tong University 2007, <http://ed.sjtu.edu.cn/rank/2005/ARWU2005Main.htm>.
- Malhotra Y., *Knowledge Management and Virtual Organizations*, IGI Global 2000.
- Mateju P., Smith M. L., Soukup P., Basl J., *Determination of College Expectations in OECD Countries*, „Czech Sociological Review” 2007, vol. 43, no. 6.
- McKinsey & Co. 2007, *How the world's best-performing school systems come out on top*, http://www.mckinsey.com/clientservice/socialsector/resources/pdf/Worlds_School_Systems_Final.pdf.
- OECD 2006, *Main Science and Technology Indicators*, http://pliki.innowacyjnosc.gpw.pl/Kapital_Intelektualny_Polski.pdf.
- OECD 2007, *PISA 2006: Science Competencies for Tomorrow's World*, vol. I.
- Raport o kapitale intelektualnym Polski*, Warszawa 2008, http://pliki.innowacyjnosc.gpw.pl/Kapital_Intelektualny_Polski.pdf.
- Rynek pracy, a osoby bezrobotne 50+. Bariery i szanse*, Akademia Filantropii, Warszawa 2007.

Sopińska A., *Wiedza jako strategiczny zasób przedsiębiorstwa. Analiza i pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, SGH, Warszawa 2008.

Warzywoda-Kruszyńska W., *Wywiad dla Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi*, <http://www.uw.lodz.pl/index.php3?str=913&datar=2004-11&id=27>.

INTELLECTUAL POTENTIAL OF POLAND – DIAGNOSIS OF STATE AND RECOMMENDATIONS ON ITS DEVELOPMENT

Summary: The paper covers the diagnosis of the intellectual capital (IC) situation in Poland in 2008 in the context of generations: it relates to each generation group separately. Additionally, the paper presents the most important trends in actions ensuring the development of particular IC components in Poland in the future.